

VERS- ÉS DALLAM-EMLÉK A «TÖRÖKORSZÁGI LEVELEK»-BEN.

(Adalék a régi magyar próza ritmikájához.)

Mikes Kelemen Törökországi Leveleivel bőséges és sokoldalú szakirodalom foglalkozik, mely a mű irodalomtörténeti és esztétikai értékelésén kívül régóta kutatja és számontartja Mikes idegennyelvű, főleg francia olvasmányait és forrásait is. Az alább következő szerény kísérlet nem tarthat rá igényt, hogy e fontos forrástanulmányok számát növelje, annál kevésbbé, mert forrásokra voltaképp nem is hivatkozhatik: nem forrásokat keres, s különösen nem idegen forrásokat, hanem Mikes szorosan vett magyar kapcsolataira, szellemi gyökereire helyezi a súlyt, ahogyan e kapcsolat prózájának zenei elemeiben, öntudatos és öntudatlan ritmikájában megnyilatkozik.

A régi magyar próza e ritmikus elemeivel még alig foglalkoztunk; alig néhány utalásunk van ezen a területen.¹ Mikes prózája, s elsősorban épp a Törökországi Leveleké, azért alkalmas különösképpen az ilyen vizsgálódásra, mert oly tisztán tükrözi a régi magyar, pontosabban: a székely élőbeszédet — és pedig nyilván nemcsak a háromszéki úri társaság beszédmodorát, mint Szily és Riedl hangoztatták, — ahogyan kivülről nagyon kevés irodalmi emlék. Az írott és az élő hagyomány ezen a ponton nemcsak szorosan kapcsolódnak, de szinte tapinthatóan keverednek, átfolynak egymásba. Hogy milyen e régi magyar próza ideális belső ritmusa, zeneisége, mennyire élnek benne öntudatos vagy öntudatlan vers- és dallam- emlékek, azt persze lehetetlen elvi általánosságban megállapítani, bár Pázmány és Bornemisza prózája ezen a téren bőséges adattárral szolgálhat. Ha a szorosan vett magyar próza hagyományát nyomozzuk, természetesen mindenekelőtt le kell fejtenünk ez iskolázott írónk stílusáról magát az iskolázást, a közös klasszikus mintákat, Bornemisza esetében a humanista, Pázmánynál a jezsuita retorika törvényeit, a latinus numerozitást, a szóritmus fátyolos lejtésének azokat a közös európai elveit, melyek Cicero, Livius és Seneca óta oly általános, iskolai érvényűekké váltak a nyugati prózában. S ezen a nyomon arány-

¹ Horváth János és Zolnai Béla egyes utalásai; Imre Sándor: A középkori magyar irodalom stíljáról, 1890. 84—91.; Waldapfel Imre: Bornemisza Péter nyelvművészete. Nyugat, 1931. 124.; Sík Sándor: Pázmány, az ember és az író, 1939. 383—91. Sík a Mikes prózáját a Pázmány-próza szelídebb «molváltozatának» érzi (id. m. 403). Ugyanezt a gondolatot veti fel már Kosztolányi Dezső (Lenni vagy nem lenni 60.: «Pázmány s Mikes, a két ellentét, a magyar próza kemény és lágy-hangneme...»). Finom megfigyelés; de a különbség nézetem szerint lényegbevágóbb.

lag gyorsan rátalálunk a hazai gyökérre : ahogyan Pázmány és Faludi jelentős részben a magyar népies példabeszéd, a közmondás tanítványai, ugyanúgy tanítványa Mikes a magyar népies közéneknek, a vallásos és világi dalnak. A latinos iskolához, mint legfőbb nevelőhöz és ihletőhöz, hozzá kell fognunk a bibliát is, melynek mondatlejtése, szimmetrikus gondolatformái erősen érvényesülnek a régi, kivált prédikációs, elmélkedő, moralizáló és oktató-jellegű prózában ; s mert beleszüremkedtek az egyházi népénekbe, a didaktikus népies költészetbe is : kerülő úton, arrólfelől is megihletik az írókat. Latin körmondat és bibliás gondolatpárhuzam vagy ellentétezés így egymás mellett, sőt sokszor egymáson belül érvényesülnek, amire különösen Pázmány és Mikes prózája adnak példát. Mégis, a XVIII. század prózája lényegesen elűt a XVII.-étől ; a magyar rokokó hangja túlnyomórészt összetéveszthetetlen a magyar barokkéval.

A barokk mondat nyugtalan, sokágú, szertehabzó hullámvázát józanabb, áttekinthetőbb, plasztikusan és egyszerűen tagolt forma váltja fel, többnyire szimmetrikusan kiegyensúlyozott kéttagúság. Gondoljunk Pázmány egy-egy jellemző, szenvedélyes mondatára, ahol — Kosztolányi szavaival élve — a szónok «ideges száján szinte meggyuladnak az igék» :

«Azért, sűrűbb és világosb hasonlatosságokkal előnkbe nem adhatta a Sz. Lélek életünknek és javainknak mulandó hiúságát, mint mikor azt mondotta : hogy a mi világi életünk és minden állapotunk olyan, mint a kevés ideig tartó pára, mely hamar elenyészik ; olyan, mint a kemence füstje, mely késedelem nélkül eloszol ; olyan, mint a tajték, mely egy szelecskétől elszaggattatik ; olyan, mint a szél, mely menten megyen és vissza nem tér ; olyan, mint a virág, mely hamar meghervad és szárad ; olyan, mint az árnyék, mely ha délig nő, dellyest apad és azon állapotban soha nem marad ; olyan, mint az álom, mely csak rövid hiúság.»

«Hallgasd meg előbb az én szómat is és azután tégy itéletet ; elvetéd egyszer az kockát, én is feltettem melléje, meg is kell azért immár mind végig játszunk ; napfnyre kell az igazságot hoznunk és meg kell mutatnunk, hogy orcátlanok és torkig úsznak az gyalázatban a ti tanítóitok, kik noha csuda kendőzésekkel szépegetik tanításokat, de azért az igazságkivül való tudománynak állatására annyi hazugságokat toldoznak öszve, hogy hajszál sincs annyi fejekbe, mennyi hazugság vagyon frásokban, és addig szűrnek-zavarnak minden moslékot egybe, addig szabálódnak az mi ellenünk való rágalmazásokban, hogy magok sem tudják végtére, mely aránt vannak el az dologban, kiváltképpen mikoron kezekben kapjuk a fictiókat, az magok agyoknak hívságos találmányit és gondolatit, melyeket mireánk akarnak kenni.»

«Mivelhogy pediglen ebben az nyomorúlt Feleletben igen mellyeszi Alvinczink az madarat, melynek röpülését távúl látja, és drágán árulja az medvebört, maga az medvéjét sem látta ; azaz triumfál, mintha immár az Pápátul elvonta volna az Szent Péter kólcsát, nékem pedig hátrakötötte volna kezemet és tömlöcében kalodában tartana : annak okáért, hogy meg ne zabállanék az Felelet-tételből származott kevély-

ségben, én is hamar inában lök s megesmértetem, hogy nálunk is sóval sóznak.»

És állítsuk melléjük Mikes bármelyik jellemző mondatát:

«E mind bételjesedhetik, és mindenképpen csak bizonytalan voltát látom a sorsomnak; de mind itt, mind másutt csak az Isten akaratjára kell magunkot hagyni.»

«Ami ritkább, a kedvesebb — de nem mindenben; mert ha gyakrabban írna ked, a kedvesebb volna.»

«Elég a, hogy ha Erdélyt meg nem láthatom is, de a köpönyegit meglátom; mert az erdélyi havasok mellett megyünk el. Ha Zágóban sert nem ihatom is, de iszom a Bozza viziből — köszöntöm ezeket a kegyelmed nevével is.»

Mai fülnek a Mikes prózája zeneibb, kétségtelenül azért, mert aprólékosabb és szimmetrikusabb, rövid, ritmikus sorokban egybecsengő. A zenetörténész jól ismeri ezt a tüneményt; ez az a történelmi fordulat, mely a barokk dallamvilágból rokokó dallamosságot formált, az az ízlésváltozás, mely 1730—40 táján elavultnak tüntette fel Bach és kortársai hosszan kígyózó, végtelen fonalakban szövődő dallamvonalait és az apróbb, zártabb, szimmetrikusan tagolt rokokó melódiát állította helyükbe; az a fordulat, melytől mai európai zeneérzékünk datálható. A nyugati prózában ez az az időszak, mely a latinos, rétori körmondásokat, Bellarmin, Bossuet, Bourdaloue nagy gondolatritmusait rövidebbhullámú, aprólékosabb lüktetéssel helyettesíti, mely a felvilágosodottság korának józan és világos írás- és beszédideálját állítja fel, főleg Lesage, Fontenelle, Hamilton és Montesquieu művei óta.¹ A magyar fejlődés itt is öntudatosan és öntudatlanul együttjárt az európaival; de nem kellett tisztán nyugati ösztönzésekre támaszkodnia. Az európai fordulattal egyidőben reányíltot szeme egy addig is bőségesen folyó, de csak igen kevésé felhasznált hazai forrásra: a népies énekirodalom nyelvritmusára és belső zeneiségére. Innen a magyar próza meglepő megújodása; amit röviden azzal fejezhetünk ki, hogy a Mikes nyelve és mondatfűzése *dalszerűbb* lett a Pázmányénál.

Idézzük magunk elé mindenekelőtt a *Törökországi Levelek* néhány jellemző stíluspéldáját, hogy mélyebben behatolhassunk Mikes műhelyébe.

A) *Énekszöveget, mondókát, példabeszédet idéz a következő helyeken:*

41. (Megharagudott Hérmán — kövér ludat kíván.)

53. (Bátyám itthon maradjon: mert ő nem udvaros.)

¹ A francia mondatritmus egykorú fejlődését illetően I. G. Lanson: *L'art de la prose*. Paris, 1908. 140—50 (megfigyelések a kor „intellektuális”, „algebrai világosságú”, gyors, társalgó prózájáról, szemben a XVII. század ritmikusan tekervényes, nagylélegzetű prózájával) és A. François: *Les origines lyriques de la phrase moderne. Etude sur la prose cadencée dans la littérature française au dix-huitième siècle*. Paris, 1929. A legújabb német irodalomból főleg D. Seckel Hölderlin-tanulmánya (H.-s Sprachrythmus. Leipzig, 1937) gazdag az idevágó megfigyelésekben.

59. (Új esztendőben mi vigadjunk...)
 60. (Hol vagyon? hol vagyon az a puskás...)
 69. (Könyvem forrási s áradási induljatok.)
 71. (Ha szeretsz, szeretlek én is.)
 106. (Aki másnak vermet ás... A szegénynek a szerencséje is...)
 124. (Nyertünk mi a változásban, mint Bertók a csikban.)
 142. (De a nemes vér vagy veszt vagy nyér, de próbál.)
 164. (A hol nincsen emberi reménység, ott vagyon az isteni segítség.)

B) *Versék és versrészletek, nyilván jórészt saját szerzeményei:*

39. (Szegény bujdosóknak hogy adsz könnyebbséget... A nyomorúságban lévők nem félhetnek...)
 42. (Lakunk partján a tengernek...)
 51. (A való, jó Kata, hogy leánykorodban...)
 59. és 86. (Adjon Isten jó étszakát, Igen kedves álomlátást... ill. És kívánok jó étszakát...)
 63. (Suhajtás könnyíti a nyomorultakat...)
 67. (Elmúlt gyönyörűség csak suhajtást okoz...)
 70. (Mert kevéssel kedet ha inkább szeretném... Mert a virágszálat szükséges öntözni... Mennél inkább légyen valami megtiltva...)
 77. (Nincsen kegyetlenebb dolog megválásnál...)
 105. (Nincs keservesb kenyér, kit adnak panasszal... Te nagy ajándékot ne adj barátodnak... Ki ajándékinak a számát felírja...)

C) *Néhány jellemző példa arra, hogy a próza itt-ott önkéntelen versé alakul:*

76. (Mindennek rendelés szerént kell végbe menni, és ahhoz kell magunkot alkalmaztatni.)
 109. (A máj napot elvesztettem, mert senkivel jót nem tettem.)
 U. o. (A mit elköltöttem, azt elvesztettem; a mit bírtam, azt másnak hadtam; és a mit másoknak adtam, azt maradandó helyre eltettem. Ugyanez a 166. levélben, versszerűbb alakban:
 Elvesztettem, a mit elköltöttem; másokra hadtam, a mit bírtam; a megmaradott, a mit másoknak adtam.)
 120. (Legkisebb vigasztalásom nem lehet — a jó Isten valóságosan magamra hagyott engemet.)

D) *Jellemző mondat-ritmika:*

55. és 74. (Szánj, édes néném, szánj...)
 57. (A nagy vigasságban csak suhajtunk, s olyan jó kedvünk van, hogy majd meghalunk bűnkben...)
 67. (...nem érdemi ez a világ, hogy hozzája kapcsoljuk magunkot; mert akármely gyönyörűségben úszunk is, de abból ki kell kelni, és azt elhagyatják velünk.)

72. (Való, hogy aztot megbánta azután; de a megholtak azzal fel nem támadának.)
85. (Hát mi nekünk nem volt-é példa előttünk? Volt; de tanoltunk-é rajta? Mások is csak úgy cselekesznek, — megtanulják, de el nem kerülük.)
90. (Azt nem mondhatjuk, hogy talám a mi csillagunk jött már fel egyszer; mert a csillagok is elfelejtkeztek már mi róllunk.)
106. (De mi még mindezeket távul nézzük; mert a szegénynek a szerencséje is szegény.)
120. (Mindennap a sok bosszút látom: de Isten kegyelme nem engedi, hogy érezzem. A kikkel legtöbbet vagyok, és a kik legtöbb jó szót adnak, és nagyobb barátságot mutatnak, ugyanazok akarják meghomályosítani becsületesemet. Egy kis jó kedvem nekik méreg, és kedvetlenségem előttök kedves. Mindennap újítják ellenem való beszédjeket... Hadd beszéljenek, csak én az igaz úton járjak.)
121. (Ellankadott szívünk és kedvünk — csak a sok suhajtást kel hallanom... Magamban kell megfojtanom szomorúságimot. Haszontalan volna sok bajomot mások eleiben terjesztenem. De sőt még, a mi legnehezebb, meg kell magamot türtőztetnem, és úgy tétetnem magamot, mintha legjobb kedvű volnék; holott belsőképen mind mást érez a szívem.) (Ha akkor sírva hallottam ezeket a szöket, most könnyes szemmel jutnak eszemben.)
157. (...már innét vagy mennyországban, vagy Erdélyben kell menni.)
206. (Mi vagyunk a legutolsók; mert legutoljára hagyott minket az Uristen — mire? meddig? ő tudja.)
207. (A haszontalant nem kellett volna mondanom; mert az Isten rendelésiben nincsen haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségére rendel... Kérjük az üdvességes életet, a jó halált, és az üdvességet. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a büntől mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Ámen.)
- Elég egyszer elolvassunk ezeket az idézeteket, hogy vers, élőbeszéd és íráspróza szoros közössége, az egész stílus zenei diszpozíciója, énekszerűsége szembetűnjék. Miből is áll ez a zeneiség? Akár csak a példabeszédek és versek, melyekkel előadását fűszerezi, maguk a prózai mondatok is belső ritmusra lejtnek: mindegyik mondat ritmikus tagok többé-kevésbé szabályos egybecsendüléséből alakul. Legfeltűnőbbek a tagolás- és hangsúlybeli megfelelések, melyek a mondatot szimmetrikus részekre bontják:

Való, hogy aztot | megbánta azután;
de a megholtak azzal | fel nem támadának.

Mások is csak | úgy cselekesznek;
megtanulják, de | el nem kerülük.

Ha akkor | sírva hallottam | ezeket a szöket,
most | könnyes szemmel | jutnak eszemben.

És azután megszűnünk a kéréstől,
mind a büntől, mind a bujdosástól,
mind a telhetetlen kívánságtól —
ámen.

Második szembetűnő sajátosság a mondatvégek mértékes-numerózus, zenei lejtése :

...mást érez a szívem
...jutnak eszemben ...kedvesebb volna
...kedvetlenségem | előttök kedves
...mire, meddig : | ő tudja.

Voltaképp ugyanilyen, csak nagyobbarányú, bővített frázisvégek tekinthetjük azokat az eseteket is, ahol a levélzárás megszokott, többnyire tréfásan kötődő formulája valósággal verses alakot ölt ; így a 60. levélben (mert én vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok ; v. ö. 72. és 87.), a 144-ben (most ez elég, másszor másról ; v. ö. 15., 135., 149. és 179.) és 91-ben (...nekünk fele | elég volna. | Jó étszakát | édes néném, | a császárral | álmodják ked).

A mondat arányos tagolása természetesen a gondolat arányos tagolását feltételezi. Így is van ; a kor egyszerű és világos szimmetriákat kedvelő hajlama itt találkozik a bibliai parallelizmus hatásával, párhuzam, ellentét vagy csattanó-szerű finom fordulat alakjában :

...és úgy szeretem már Ródostót, hogy el nem felejthetem Zágont.
...Egy kis jókedvem nekik méreg és kedvetlenségem előttök kedves.
...A nagy vigasságban — csak suhajtunk, s olyan jó kedvünk van —
hogy majd meghalunk bűnkben.
...Azt nem mondhatjuk, hogy talám a mi csillagunk jött már fel
egyszer — mert a csillagok is elfelejtkeztek már mirőlünk.

De itt is erősebb a bibliai emléknél a dalra emlékeztető kéttagúság, az énekszerűség. És valóban, Mikes prózájának minden felemlített sajátosságát akkor látjuk igazán helyes világításban, ha a kor verses irodalmával, a kései kuruckor népies énekköltészetével mérjük össze ; itt találunk rá az ő muzikalitásának igazi gyökerére.

Aránylag könnyű a dolgunk, ha a tartalmi egyezéseken kezdjük ; hiszen Mikesnek jóformán minden, a *Levelek*-ben megnyilatkozó személyes érzése a kor verses irodalmában is széles hullámokat vet : az egyedüllét, a bujdosás, az ellenséges környezet, a reménytelen szerelem s a reménytelen jövő. De főleg a moralizáló, elmélkedő, didaktikus költészettel tart rokonságot. Miszlai András, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia verseiben akárhány olyan strófára bukkanunk, melyeket Mikes is megírhatott volna, — sőt meg is írt, csak többnyire nem verses formában.

Immár tíz esztendő majd elfolydogálnak,
Hogy kenyerét eszem én az bujdosásnak,
Árvaságnak,
Romlott állapotnak,
Társam voltam sok nyomoruságnak.

Szerelmes barátom, vagyon-é ily bánat,
Mint az én bánatom? hogy panasszal szómat
Kezdem s mondjam
Szomorúságomat,
Vajjon van-é, ki szánna sorsomat?
(Miszlai.)

Azért csak sóhajtok
Magamba s hallgatok,
Nem panaszlom, noha sok kínokat látok,
Mint az gyertyavilág, óránként csak fogyok.
(Petrőczy.)

Ezek a sorok leginkább a negyvenhatéves Mikes Lírai kitéréseivel rokonok, a 120. és 121. levél szinte váratlanul személyes hangjával, panaszaival. Mások az «irigyeket» szidalmazzák, az álnok barátot idézik, akinek korholásában kifogyhatatlan a 17. század lírája s akire, mint épp a 120. levélből látjuk, Mikesnek is bőven van panaszkodni valója.

Átkozott irigyim szüntén rám dühödtek
Nyomorult sarcomon (sorsomon?) örülnek s tombolnak...

No az is hadd legyen, csak Isten megáldjon :
Hordozzon jó úton, az hová gondolom!
(Thaly, Vit. Én. I. 206—7.)

Igyekeztek sokan immár gyalázatomra,
Én szegény árva fejmenek nagy romlására...
(Vásárhelyi Dk. VIII.)

Tarts meg engem irigyektül,
Rágalmazó beszédektül,
Hamis igyekezetjéktül,
Rámtörő mérges nyelvektül.
(Thaly, Ad. II. 1. a Szencsey-kz.-ből.)

Akárcsak a ma élő székely népdalban :

Irigyeim sokan vadnak,
Mind a szomszédomba laknak...
Egyik teszen s a más veszen,
S a sok irigy mindig észén.
Ott hadd egyen, ott hadd rágjon,
Csak az Isten el ne hagyjon!
(Bartók—Kodály, Erd. Népd. 61. sz.)

Itt a 120. levél szövegével egészen közeli egyezéseket láttunk (...csak én az igaz úton járjak). De nyomát találjuk Mikes általános hangulatának is, főleg ahol elmélkedő, mint ő mondja, «prédikációs»

hangot üt meg. A Szencsey-kézirat egy idevágó strófáját (1672, Thaly, Ad. I.) Mikes is írhatta volna :

Az ki ez világban szentül akar élni :
Sok bút és bánatot köll annak szenvedni,
Keresztviseléssel szívét vigasztalni, —
Az örök életben azután bémenni.

A közös forrás nyilvánvaló : itt is, ott is a kor «verses prédikációinak» szelleme és stílusa hatott, a moralizáló vallásos énekköltészet. Valóban, a templomi énekeskönyv egyik legfőbb forrása a haláláig vallásos Mikes Kelemen nyelvének és stílusának. Tanulságos itt főleg a kor halottas és temetési énekeinek lapozgatása ; ez az ének-anyag, mely Illyés István énekeskönyvének (1693) és más, nyomtatott és kézíratos forrásoknak tanúbizonysága szerint, eredetére való tekintet nélkül népszerű volt katolikus és protestáns oldalon egyaránt, sokkal erősebben hatott az egykorú irodalom kifejező-készségére, mint ma gondolnók. Mikes gondolatvilágára is számtalanszor rábukkanunk e lapokon :

Sok nyomorúsággal élete embernek
Rakva minden része az ő idejének...
(XVII. századi halottas ének.)

Oh csudára méltó emberi gyarlóság,
Kit gyötör e világ és a halandóság!
Mégis azt kedvelli, melly gaz s mulandóság.
(XVIII. századi temetési ének.)

Adj üdvösséges kimúlást
Ur Isten, és elnyugovást,
Testünk szerént jó meghalást,
Dicsőséges feltámadást.
(XVI. századi prot. énekszöveg, a váradi énekeskönyv óta sokhelyütt, Illyésnél is.)

A XVIII. század kézíratos gyűjteményeiben, így a Mikessel egyidős firtosváraaljaiban is, a régi énekek e prédikációs és imádságos hangja sűrűn vegyül az iskolák diákos-litterátus hangjával, s a kettő, templom és iskola tónusa együtt közeledik az emeltebb népi hangvételhez :

Nincsen e világon olyan szempillantás,
És nem találtatik oly óra-fordulás,
Edgyik nyavalyánkot hogy ne találja más,
Világi éltünket így forogja romlás.

Mindezek inkább tartalmi, gondolati, érzelmi egyezések ; de már ezek is felvilágosíthatók róla, hogy a gondolat közösségével alapjában együtt jár a belső és külső forma közössége, a rokon indulattal a rokon kifejezés, hangsúly, tagolás és szó is, az érzelmmel az érzellem jellegzetes, típusos lüktetése. Nem véletlen, hogy az immént több példáját idéztük vers és próza ösztönös összeolvadásának, egymásbefolyásának

a *Törökországi Levelek*-ben. Nehéz eldönteni, Mikes prózájában vagy verseiben érvényesül-e erősebben az énekritmus emléke; mert prózája sokszor nem egyéb, mint oldott vers, és verse alig több rím és szótag-szám keretébe foglalt prózánál. Az ilyen mondat:

Legkisebb | vigasztalásom | nem lehet
a jó Isten | valóságosan
magamra hagyott | engemet

nyilván az énekritmus hatása alatt alakult ki; a tagok szimmetrikus összecsendülését önkéntelen rím is szentesíti benne. Másutt viszont épp a dallam-émlék játszott közre benne, hogy a vers nem távolodott el egészen a prózától. Legjobb példa erre Mikesnek az a verse, melyben leginkább megközelítette a népi költészet hangját, a 77. levélbe iktatott négysoros gnóma:

Nincsen kegyetlenebb dolog megválásnál,
Titkos barátjától való távozásnál;
De csak az időhöz kell magunkot szabni,
És suhajtásunkot a szivünkben zárni.

Itt ugyanis a gondolatlaltal együtt önkéntelenül átveszi a népi tizenkettes-ritmusok szabad lebegését, a *parlando*-ritmikát, mely akkor sem túri a sor merev 6—6 tagolását, mikor a szavak elvégződése azt lehetővé tenné (nincsen kegyetlenebb | dolog megválásnál). Gondoljunk csak a strófa közeli dalrokonaira, melyek majdnem kivétel nélkül aszimmetrikusan (éles közép-cezúra nélkül) mintázott tizenkettes dallamokra mennek:

Kemény kősziklának könnyebb meghasadni,
Mint két édes szűnek egymástól megválni;
Mikor két édes szív egymástól megválí,
Még az édes méz es keserűvé válik.

(Dallama: Bartók, A magyar népdal, 1.)

Ki a szerelemnek utján akar járni,
Eszesnek, okosnak s józannak kell lenni
(Vikár, Magyar népkölt. I. 201. 1.)

Nincsen a világon nagyobb nyomoruság,
Ki megházasodik s nem szereti egymást.

(U. o. 121. 1.)

És talán nem véletlen, hogy Mikes épp ebben a versében eltér a kor uralkodó rímelés módjától: nem négyes, hanem kettős, páros rímet használ, akárcsak az a székely népdal, mellyel legelsőnek összevetettük.

Befejezésül fel kell vetnünk a kérdést: hogyan kerültek mindezek az irodalmi és zenei elemek Mikes ismeretkörébe?

Erre a kérdésre talán mindennél könnyebb válaszolni. Mikes huszonegy éves, mikor Rákóczi kisérétében elhagyja Magyarországot; addig bőségesen volt rá ideje és alkalma, hogy magába szívja a magyar (s főleg persze az erdélyi) vallásos és világi énekköltészet atmoszféráját,

ha másutt nem, a kolozsvári jezsuiták tantermeiben és iskolai színpadán. Hogy az erdélyi katolicizmus ezidőben milyen gazdag és eredeti termőföldje a vallásos énekköltészetnek, arra nézve elég a Kájoni-féle *Cantionale* (1676) lapjait forgatnunk; ennek a műnek második kiadása épp a kuruc emigráció idején, 1719-ben jelent meg. Egyébként a bujdosók a száműzetésben sem nélkülözték a vallás vigaszát s így a vallásos énekeket sem. A világi érdeklődést illetően pedig tudjuk: épp ez a kor az, melyben az erdélyi litterátus körökben erősödik a hagyománymentő szenvedély, — a Solymosi- és Jánosi-féle firtosváraljai kéziratok,¹ az Apor-féle *Metamorphosis*-ok időszaka. Az emlékezet ilyen korokban, mikor menteni készül a veszendőt, még frissebb, aktívabb és felajzottabb, mint máskor. Hazai szókincs, hazai nyelv- és beszédhagyomány az effajta ösztönös felismerések pillanatában válik az író számára igazán értékessé. Ezenkívül Mikes nyilván bővében volt a dallam- és vers-emlékeknek; s hogy a zenére, énekre, táncra felfigyelt, *Levelei*-nek számos helye bizonyítja: leírása a török hegedűről és hegedűjátékáról, a bolgár táncok-ról, emlékezése a menyasszonytáncre és tehénhúsnótára, stb. (Egyhelyütt — a 41. levélben — kiderül, hogy maga is táncolt.) Magányában a hazai emlékek, s e ritmikus-muzikális emlékek is, természetes, ösztönös erővel törhettek benne felszínre és formálhatták öntudatlanul nyelvét, kifejezésmódját, beszédhangját, írásművészetét.

Szabolcsi Bence.

¹ F. Deák Ferenc: Irodalomtört. tanulmányok a kuruc költészet köréből, 1909. 73. (A kéziratból fentebb idézett versszak a 78. lapon olvasható.)